

NEM JUT ESZEMBE EGY MONDAT

MIHAJLO PANTIĆ

Valami rémlik. Nyilván önökkel is megesik ilyesmi. Velem számtalanszor előfordult. Felötlik bennem egy gondolat (az utcán, éjszaka, félálomban, beszélgetés vagy tévzés közben), amit később egy istenért sem sikerül fölidézni. Megpróbálok, bánt, hogy nem megy, aztán ejtem.

Ám van köztük egy, amelyet sohasem tudtam elgyászolni. Örökre elfelejtettem, mi volt az a gondolat, miről szólt, mire vonatkozott, de emlékszem valamiféle áramütésre, mely megnyilvánulásának pillanatában keresztülment rajtam, olyan volt szinte, mint egy orgazmus. Megvilágosított és eltűnt. Azóta futok e mondat után. Tudom, hogy hiába kergetem, de nem adom fel. Idővel maga a versenyfutás tesz szert jelentésre, mindenünnen előbukkannak a szavak, néha egészen közel kerülök hozzá, még egy kicsit, és felmerül a feledésből, a tudatalatti elhagyatott vidékéről, a nyelv tiszta energiájából. Semmi. Tovább futok, és lassan megtanulom: nem az a legfontosabb, hogy azonosítsam. Szaladni kell, s ha egyszer mégis találkozunk, egyszerűen át kell rajta hatolni, mint két világ közti membránon – ahogy a futó is bántatlanul átszakítja a szalagot a mellével, amikor célba ér –, amiként egyébként egy napon magam is át fogok rohanni a saját halálomon. Soha semmi nem fogja visszaadni a néhai találkozás varázsát – egyszer megtörtént, és soha többé. Valami azt súgja, hogy az a gondolat a létezés rejtjelével határos, s valahol ott settenkedik a feledés peremén. A java mindannak, amit kapunk, az (ős)emlékezetből fakad. Ám ha újra megnyilvánulna az a mondat, hiányozna belőle az igazi felfedezés ereje. A hiánya intenzív,

miként a vágyam és a nyomába eredő erőfeszítésem is fontosabb, mint az, hogy valóban utolérjem. Egyébként egy bölcs már réges-rég ráébredt, hogy „a jelenlét hatása kevésbé kifinomult, mint a távollété”. Egy másik pedig hozzáfűzte: „Határok nincsenek, de ez nem akadályoz meg bennünket abban, hogy feléjük tartsunk.”

VAVA HRISTIĆ KERTJÉBEN

Egyszer megfordultam Vava Hristić kertjében. Üldögéltünk és hallgattunk, Jovan Hristić úrral kitűnően lehet hallgatni. Amellett, hogy hallgattunk, természetesen beszélgettünk is valamicskét, de a hallgatás volt túlsúlyban, a kert mint olyan hallgatásra lett kitalálva. Most épp nem jut eszembe pontosan, mi mindenről beszélgettünk hallgatás közben, nem is túl fontos, egyike volt ez azoknak a lágy, tavaszi beszélgetéseknek, melyek akár a tavaszi nappal. A délelőtti napsütés behintette a gyepet, a szellő szertefújta a virágba borult cseresznyefa szirmait. Amikor Bukarestben az a katasztrófális földrengés volt, ez a fa teljesen a földre hajlott, akár egy kidöntött törzs, de továbbra is rügyezett és virágozott, és termett is. A bukaresti földrengés hosszú évekkel ezelőtt történt, akkoriban még csak a verseiből és az esszéiből ismertem Jovan Hristićet. A földrengés után meg következett, ami következett, legelőbb Romániában, aztán nálunk is, és én itt, Vava kertjében, ahol az elvirágozó, leterített fa rögtön odavonzotta a tekintetet, mint valami mágikus középpont (minden kert egy mikrokozmosz), itt, ebben a kertben ébredtem rá hirtelen, fogtam fel teljes mélységében – s ez olyan volt, mint egy kisebb fajta megvilágosodás –, hogy az írás, ma és itt, e sok katasztrófa, a háborúk, az erőszakos politikai morbiditás és annyi felhalmozódott egyéni élettragédia után ehhez a cseresznyefához hasonlatos. Ezt nem mondtam el Vavának, túl patetikus volt, és elrontotta volna a hallgatást. Jovan Hristić úr, ezt pontosan tudom, akkoriban a görög, nem pedig a mi tragédiánkról írt könyvet, habár ez majdnem mindegy, de ezt sem említettük, szintén patetikus lett volna, legalábbis.

Ha mondtunk is valamit, nem azért tettük, hogy különösen okosnak tűnjünk, egy beszélgetés akkor a legjobb, ha közönséges, úgyhogy időről időre szólunk néhány szót az alkoholról, Vinaverről, a hallgatókról meg az előadásokról, Ivan V. Lalićról, a tengerről és egyébekről. Meg persze

a cseresznyefáról is. A cseresznyefa kemény fa, mondtam én. Felettébb kemény, válaszolta Vava, egyszer régen Karadorde fogta az ürességet, körülvette cseresznyefával, így készített a fából meg az ürességből ágyút.

Tudtam, hogy idézett valakit, de sehogy sem jutott eszembe, kit (ha tudják, értesítsenek), mindig idézünk, lám, én is idézem most Vavát, aki szerint az ember manapság még az érzelmeiben sincs egyedül.

A kert egyszerű kert volt, leszámítva azt a cseresznyefát közepén. Gyep néhány kis bokorral, egyik oldalán új kerítéssel, a másik oldalán pedig magas, nagyon-nagyon magas téglafallal. Elképzelttem, hogy három cirkuszi akrobatának kellene egymás vállára állnia, hogy a harmadik, a legmagasabb, átvethesse magát rajta, vagy legalább átnézhesen. Ha ugyan elég lenne három.

– Vava úr, mi van ott a fal mögött?

– Az Užička 15.

– Tényleg?

– Igen, Miko úr, az Užička 15.

– Nem tudtam, hogy ennyire közel van magához.

– Közel bizony. Áthallatszanak a pávák.

(És tényleg, időről időre felrikoltott onnan egy páva.)

– Járt odaát?

– Igen. Látni akartam, hogy mekkora a birtok. Három háború előtti birtok vált a háború után egyé.

Ekkor eszünkbe jutott az imperátor temetése. Vava elmondta, hogy azon a napon, amikor megszűnt Broz halhatatlansága, amikor úgy tűnt, mintha az egész ország felvonult volna, ő kilépett a menetoszlopból, és oldalról szemlélte a mély gyászba borult hatalmas tömeget, és úgy érezte magát, mint a waterlooi csata ama nevezetes megfigyelője (rejtett idézet). Megegyeztünk, hogy sokkal jobb megfigyelőnek lenni, mint résztvevőnek. A résztvevők általában nem írnak jó műveket, valószínűleg azért, mert azt hiszik, hogy mindent tudnak arról, aminek közvetlen részesei voltak. Az írásban azonban a meggyőző erő nem a hitelességből fakad, hanem a képzeletből, a költői hazugságból, mely meghajlítja a tényeket, és univerzális tónust kölcsönöz nekik. Aztán én meséltem el Vavának, hogy egyetemistaként kollégáimmal együtt elmentem leróni a kegyeletet a halott imperátornak. Azon az éjszakán, a temetés előtt egy vagy két nappal, az egész városból, az utcákból, melyek sugár alakban futnak össze a Szövetségi Képviselőház előtt, dőltek az emberek. A

menetoszlopok lassan araszoltak, mint a hosszú álomba merült, lusta kígyók, órákon és órákon át. (Mi is valamiféle álomba merültünk akkor, és az az érzésem, hogy máig sem kászálódtunk ki belőle, még nem ébredtünk fel, csakhogy az álom időközben szintiszta lidércnyomássá változott.) Már jóval túl jártunk az éjfelen, de az emberek még mindig érkeztek, komorak voltak és komolyak, kollektív gyászban, a nyomás nem engedett. Aztán a végenincs ácsorgás következtében úgy felbuzgott az idegesség, mint a fedő alatt a gőz. A rend-őrség megpróbált rendet teremteni, de sikertelenül, a „gyázkör” (ez is idézet) szétesett, mintha soha nem is lett volna. Így aztán hajnal előtt hazaballagtam, kialvatlanul és fáradtan, azt sem tudtam, hol is voltam valójában, mit is csináltam, mit is gondoljak mindefelől.

– Igen – mondta Vava –, így szokott ez lenni, mindenki azt hiszi, hogy az ő kora a legrosszabb kor, aztán jön egy még rosszabb, sosincs vége.

– Majdnem tíz év kellett ahhoz, hogy felfogjam: a szkupstina előtt gyászmenetekben felsorakozó alattvalók látszólagos, szomorú, depresszív rendjének felbomlása azon az éjszakán voltaképpen csupán előjele volt annak, ami jönni fog, márpedig iszonyat következett.

Jovan Hristić úr semmit sem mondott. Csak elmosolyodott. Mit is mondhatott volna minderre; a történelem vágóhidat produkál, a költők meg metaforákat találnak ki rá, melyek senkinek sem kellene, a metafora az önfeladás különleges módja . . . Aztán hallgattunk még egy darabig, itt, a magas fal és a leterített cseresznyefa kertjében, ahol két–három frissen elültetett nyírfa cseperedett, rügyeztek a bokrok, és zsendültek az első tavaszi fűcsomók. A szél továbbra is szerteszórta a cseresznyevirágot, néhány szirm az én poharam alján kötött ki. A természet ötli ki a legszebb és legvigasztalanabb metaforákat. A közelből, a magas fal mögül olykor csúnyán felrikoltottak a pávák.

BELGRÁD–ZÁGRÁB

Florijan Petrović, akit röviden csak Cvelének neveztek, az ex focibajnok, most pedig nyugdíjas alkoholista, habár a szemafor zöldet mutatott, megtorpant a zebránál, és hegyezte a fülét. Vasárnap volt, késő délután, közlekedés alig, járókelő egy szál sem, egy kívülálló megfigyelő azt hihette volna, hogy a város megmagyarázhatatlan módon egyszeriben

elnéptelenedett, ha a környező épületekből nem szűrődött volna ki a tévéközvetítő izgatott hangja. A Cvelének nevezett Florijan Petrović évek óta nem járt futballmérkőzésekre, egyszerűen nem érdekelté többet a sport, melyben szépreményű banktisztviselők vették fel immár a futballcipőt, a lábszárvédőt és a mezt. Így aztán hirtelenjében nem is tudhatta, hogy ez nem egy közönséges vasárnap, például az országos rendes bajnoki forduló vasárnapja, hanem a vasárnapok vasárnapja: a foci búvkörébe ejtette az egész várost és az egész országot, még azokat is, akiknek egyébként még arról sincs fogalmuk, hány játékos játszik egy csapatban, nemhogy arról, mi az a les vagy a rövidített szöglet. Jugoszlávia és Horvátország mérkőzött, és a tévéközvetítő hangja, melynek magassága úgy hullámozott, ahogy a helyzet módosult a pályán, és a város megannyi tévékészülékének hangszóróiból sokszorosítva zúdult ki az épületek ablakain át a terek és utcák tompa úrébe, olybá tűnt, mint valami neurotikus vasárnapi oratórium, mellyel vereség esetén bejelenthető a világvége, avagy, győzelem esetén, Isten országának földi eljövetele.

– Né, valami mérkőzés megy – gondolta magában a Cvelének nevezett Florijan Petrović, a néhai középcsatár, válogatott játékos, a csapat agya, most pedig jó kiállítású úriember – akinek, szó mi szó, enyhén dagadt a mája –, és a közvetítésre összpontosított. A zöld meg a piros váltakoztak a szemaforon, de a hirtelen érdeklődővé vált ember, Florijan Petrović, akit csak Cvelének hívtak, nem mozdult. A kívülálló megfigyelő megállapíthatta volna, hogy Petrović alakjának megjelenése humánus színt visz a puszta városi utca látványába, melyben, ahogy az Közép-Európa városaiban lenni szokott, a sötét tónusok uralkodtak. Ugyanez a kívülálló megfigyelő elmondhatná, hogy Florijan, a javakorabeli úriember, aki lassan átlépi a kora öregség nehezen definiálható határát, korához képest egyáltalán nem néz ki rosszul, még haja is van, körülbelül két-három mosásra való, ezenkívül felső állkapcsának mindegyik elülső foga saját. Kizökkenve szokásos vasárnapi közönyéből, az ex válogatott csatár – és külön megemlítendő, hogy a Cvelének nevezett Florijan Petrović úr évtizedek óta úgy érezte magát, mint a vasárnap, valahogy letargikusan és önmagából kimozdulva –, gondolatban egy réges-régi napba penderült – nyilván akkor is vasárnap volt –, amikor az a régi Jugoszlávia (az egész Horvátországot magában foglaló) az Európa-bajnokságon Németországgal mérkőzött. Florijan összeütközött Neumann-nal, a né-

met hátvéddel, és az alsó állkapcsából kitörött az elülső két foga. Mégis játékban maradt, sziporkázott, és ő volt a legjobb, ámde öt perccel a mérkőzés lefújása előtt elhibázta a döntő tizenegyest: Dassler, a kapus, esés közben bal kezének ujjaival súrolta a labdát, ami elég volt ahhoz, hogy a szögletbe irányítsa, két milliméterre a kapufától. És így, évekkel ezután, mondjuk most, csak ácsorog a Cvelének nevezett Florijan Petrović a városi útkereszteződésnél, ahol értelmetlenül precíz ritmusban, hiábavalóan váltakozik a piros meg a zöld, és saját emlékezetében találva magát, csöndben hallgatja a Horvátország–Jugoszlávia labdarúgó-mérkőzés közvetítését. Egy távoli, degeszre tömött stadion moraja lebeg az elnéptelenedett vasárnapi utcák felett. A feszültség nőttön nő, még néhány másodperc, és megnyílik az ég. És amikor a riportrer hangja az izgalomtól fulladozva az ájulat pereméről bejelenti, hogy a mérkőzés legjobb játékosa, néhány perccel a vége előtt, a labdához közelít, hogy kivitelezze a döntő tizenegyest, a Cvelének nevezett Florijan Petrovićnak, aki egyetlen mai játékos nevét sem ismeri, de még csak azt sem sejtí, kicsoda játszik ki ellen, eszébe jut: talán azért van a futball, hogy időben megtanuljuk: igazi győztessé, mondjuk a szerelemben, a munkában, az alkoholban, a politikában vagy, miért ne, akár az egész életben, egyedül a vereségen keresztül válhat az ember.

RADICS Viktória fordítása